DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.10213733 **CZU: 821.135.1.09**

ION MIRON
Universitatea de Stat din Moldova
svettlanamiron@gmail.com
ORCID: 0009-0008-0315-3658

REFLECȚII BIBLICE ÎN „DIVANUL…” DE DIMITRIE CANTEMIR

Rezumat

„*Vanitas vanitatum et omnia vanitas*” – afirmația cu care își are începutul cartea Eclesiastul din Vechiul Testament – pare a fi cheia cu care trebuie să fie înarmat cititorul, atât cel iubitor de litere și filosofie, cât și cel iubitor de istorie, pentru a putea descoperi opera și tumultul vieții principelui Dimitrie Cantemir. Lucrarea cu care își face debutul în lumea literară, „Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea”, reprezintă prima oglindire a experienței de viață unită fericit cu vastele cunoștințe din diferitele domenii ale autorului. Toate evenimentele trăite de la începutul vieții de către principe își lasă amprenta în rândurile operei sale și de multe ori concluziile la care ajunge înțeleptul în paginile Divanului se dovedesc adevărate prorocii de viață ale autorului.

Cuvinte-cheie: Dimitrie Cantemir, Divanul, Eclesiastul

Abstract

„*Vanitas vanitatum et omnia vanitas*" this statement that begins the book of Ecclesiastes from the Old Testament seems to be the key with which the reader, both the lover of letters and philosophy and the lover of history, must be armed to be able to open the work but also the tumult of the life of prince Dimitrie Cantemir. The work with which he makes his debut in the literary world "The couch or the sage's quarrel with the world" represents the first reflection of the life experience happily united with the author's vast knowledge in the various fields. All the events experienced by the prince from the beginning of his life they leave their mark in the lines of his work and many times the conclusions reached by the sage in the pages of the divan prove to be true prophecies of the author's life.

Keywords: Dimitrie Cantemir, Divanul, Ecclesiastes

„*Vanitas vanitatum et omnia vanitas*” – afirmația cu care își are începutul cartea Eclesiastul din Vechiul Testament – pare a fi cheia cu care trebuie să fie înarmat cititorul, atât cel iubitor de litere și filosofie, cât și cel iubitor de istorie, pentru a putea descoperi opera, dar și tumultul vieții principelui Dimitrie Cantemir.

Istoricul Nicolae Iorga spunea despre Constantin vodă Cantemir, care a tăiat capul lui Miron Costin, că avea datoria să dea un cap mai bun decât al lui Miron Costin și atunci el a dat capul lui Dimitrie Cantemir. Și tot Iorga exclama despre Dimitrie Cantemir: „E uimitor cum de a răsărit din Moldova un om ca dânsul” [1, p. 9.].

Dimitrie Cantemir a învățat ce este viața de mic, experiență ce-l va face să pună pe hârtie *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea*, operă care pentru el reprezintă „Întâia a ostenințiі mele răsădire și odrăslire”, iar pentru cultura românească – un adevărat eveniment [2, p. 24].

Este marcat de la vârsta de patru ani de pierderea mamei, Anița Bantâș [3, p. 159], apoi de alte evenimente, cum ar fi năvala tătarilor din 1683, care au ars și satul Ceucani de pe râul Tutova, unde locuia Dimitrie Cantemir cu familia, apoi refugiul în Țara Românească împreună cu tatăl său, în sfârșit, de trimiterea ca ostatec la Constantinopol în 1690 [3, p. 164]. Acestea și alte evenimente au reprezentat pentru el începuturile marii școli a vieții și, în acest sens, putem afirma că toate cele studiate mai târziu aveau să fie o completare a ceea ce începuse a învăța ca fiu de domn în mult năpăstuita Țară a Moldovei.

Opera *Divanul sau Gâlceava înțeleptului cu lumea* este, așadar, oglindirea experienței de viață unită fericit cu vastele cunoștințe ale autorului. Chiar de la început ni se pune în față marea dorință de cunoaștere pe care a avut-o încă din tinerețe, ceea ce se observă cel mai mult în glava I: „Lumea de cine-i făcută a ști ți se cade” [4, p. 117]. Acest început nu este deloc întâmplător, fiindcă știut este

că, fără dorința de a cunoaște, omul nu poate propăși nici în credință față de Dumnezeu, nici în alte lucruri folositoare pentru el și pentru lumea care îl înconjoară.

Această dorință de a cunoaște a început a se materializa mai mult în prima ședere a sa ca ostatic la Constantinopol (1690-1691), unde, „fiind de vârstă fragedă și lacom de-a ști și de-a învăța”, și-a dedicat timpul învățând [3, p. 166].

Tot la Constantinopol tânărul principe face cunoștință mai temeinic cu teologia ortodoxă și aceasta se întâmplă nu oarecum, ci chiar la Academia teologică grecească de pe lângă Patriarhia din Constantinopol, ceea ce l-a ajutat mai apoi a înțelege mult mai profund atât mesajul biblic, cât și învățătura Bisericii Ortodoxe în tot ansamblul ei, fără de care opera sa, desigur, nu ar fi avut o asemenea valoare. Studiul teologiei, pe de o parte, și educația în spirit creștin fac ca în *Divanul...* autorul să afirme cu temeinicie că lumea este „plăsmuirea lui Dumnezeu” [4, p. 117], dar tot el, în continuare, afirmă că, deși este creația lui Dumnezeu, totuși frumusețea lumii nu poate fi luată în serios, deoarece „Lucrurile lumii ca pravul înaintea vântului” sunt, și chiar „Lumeasca nărocire n-are fericire” [4, p. 120], lucru pe care autorul l-a experimentat de atâtea ori. În mare parte, vedem în aceste cuvinte un fel de resemnare foarte apropiată cu ceea ce citim și în Eclesiastul: „M-am uitat cu luare aminte la toate lucrările care se fac sub soare și iată: totul este deșertăciune și vânare de vânt” (Eclesiastul cap I, vs 14), și mai departe citim în *Divanul...* că „Bogatul Lumii este sărac” și această idee este o referință la Pildele în lui Solomon: „Unii se dau drept bogați, și n-au nimic, alții trec drept săraci, cu toate că au multe veri” (Pildele lui Solomon, cap 13).

În 1691, la Iași, la invitația tatălui său, vine dascălul Ieremia Cacavela, care a început a-l instrui. Dimitrie Cantemir continuă să studieze limba greacă și principiile elementare ale filosofiei, de asemenea, cultura greco-latină la nivelul la care era studiată și la Academia din Constantinopol [3, p. 170-171].

La această perioadă din viața sa face aluzie în *Divanul*, atunci când spune: „Frumusețea lumii inima ta să nu poftiască” și „Dragostea frumuseților multe stricăciuni aduce” [4, p. 121-122]. Evidentă este și asemănarea cu Eclesiastul: „Am strâns aur și argint și număr mare de regi și de satrapi; am adus cântăreți și cântărețe și desfătarea fiilor omului mi-am agonisit: o prințesă și alte prințese... Apoi m-am uitat cu luare-aminte la toate lucrurile pe care le-au făcut mâinile mele și la truda cu care m-am trudit ca să le săvârșesc și, iată, totul este deșertăciune și vânare de vânt și fără de nici un folos sub soare” (Ecclesiastul cap II, vs 8-11).

Tânărul Dimitrie Cantemir, fiind încă lângă tatăl său, încerca să-i împărtășească câte o picătură din apa înțelepciunii, cu care el se adăpa în fiecare zi prin dascălul său. În lungimea nopților de iarnă, el îi citea din Sfânta Scriptură, pe care o tălmăcea din limba slavonă pe limba țării, apoi citea predicile sf. Ioan Gură de Aur, diferite romane populare sau așa-numitele cronografe [3, p. 171].

Aceste istorii vechi pe care tânărul Dimitrie le povestea tatălui său le găsim oglindite și în „Divan” atunci când se face referire la Alexandru Macedon și la faptele lui, puse în cumpănă cu moartea, care au rămas fără rost pentru el.

În afară de știință, principele se ocupa, alături de tatăl său, și de treburile țării, astfel îl vedem antrenat în luptele pentru Cetatea Soroca, care era încă în mâinile lui Jan Sobieski, după ultima lui campanie în Moldova. Atunci tânărul așterne pe hârtie mai multe informații despre modul în care se desfășoară acțiunile militare, dând dovadă de o bună cunoștință a artei militare, pe care se pare că deja o cunoștea destul de bine. În afară de arta militară, observăm cunoștințe de medicină, pe care o învățase probabil de la Ieremia Cacavela, un bun cunoscător al medicinei [3, p. 172].

În anul 1693 moare Constantin Cantemir, probabil acest lucru l-a marcat așa de mult, încât puțin mai târziu el avea să scrie în *Divanul*:

„Înțeleptul – „Ce s-au făcut împărații persilor cei mari, minunați și vestiți? Unde iaste Chiros și Crisors? Unde iaste Xersis și Artaxersis...? Unde iasti Alexandru marele, Machidoneanul..? Unde iaste Constantin marele, ziditorul Țarigradului? Unde iaste Iustiniian...?...Unde sânt moșii, strămoșii noștri, unde sunt frații, priiatinii noștri...?

Lumea – ...Au murit și părăsându-mă pe mine, și-au schimbat locul, dzicînd că vor să trăiască mai mult aiuri, nu știu unde”. Și tot acolo adaugă „Gol ai ieșit din pântecele maicii, gol te vei întoarce

în țărână” [3, p. 128-129]. Din nou autorul face trimitere la Eclesiast, unde se spune: „Precum a ieșit din pântecele maicii sale, gol se va duce, așa cum a venit, și pentru munca lui el nu va primi nimic ca să poată lua în mâna lui” (Ecclesiastul cap V, vs 14).

După moartea tatălui, începe o nouă etapă: situația cerea ca țara să aibă un nou domn. Astfel Bogdan hatmanul, Iordache vistiernicul și boierii țării împreună cu mitropolitul și slujitorii de curte îl aleg pe Dimitrie domn în locul tatălui său. Atunci era la Iași și un agă a vizirului turc, care l-a îmbrăcat pe tânăr cu caftan de domnie. După această formalitate tot alaiul a mers la Biserica Sfântul Nicolai Domnesc unde patriarhul Alexandriei a citit rugăciunile pentru domnie după rânduială [3, p. 128-129].

În legătură cu acest episod din istoria Moldovei, Nicolae Iorga consemna: „Beizadeaua Dimitrie era și el părtaș al acestei stări de spirit și, pe lângă aceasta, trăit până atunci în țară, el era pătruns de acea tradiție care, cum a expus-o el însuși, în admirabila carte din exil, „Descriptio Moldaviae”, prevedea cercetarea în fața boierilor a testamentului Domnului mort – deci principiul de ereditate, și interesant, Dimitrie adăuga că se putea înlătura fiul cel mai mare în folosul celui mai mic, apoi, cu multe ceremonii impunătoare, asemenea cu cele obișnuite la împărați, binecuvântarea cununii de aur pe care unul din dregătorii cei mari ai țării avea privilegiul de a o pune pe fruntea noului stăpân. Prezența în țară a trei Patriarhi: de Alexandria, de Antiohia, și de Ierusalim, pe lângă un Ecumenic mazil Iacob, care s-a și stins în țară, participarea lor la slujba pentru domnul răposat-ceremonie cum nu se mai văzuse în țară –trebuiau să îndemne pe acela care se simțea moștenitorul de drept al tatălui său la o anumită atitudine legată de seculara tradiție bizantină trecută la noi” [5, p. 2].

Tânărul Dimitrie se vedea un succesor al marilor voievozi ai Moldovei de demult însă, din păcate, situația și jocurile politice de atunci nu erau deloc favorabile unui tânăr entuziast. Trecuse demult epoca când domnii Moldovei erau aleși doar de țară și după principiile îndătinate. Doar după trei săptămâni de domnie tânărul domn se vede față în față cu intrigile care sunt mai presus de aspirațiile și dorința unei întregi țări.

Dimitrie Cantemir, căruia i-a fost dat pentru prima dată să domnească doar câteva săptămâni, avea mai târziu să găsească la frământările sale un răspuns pe cât de filosofic pe atât de creștinesc pe care l-a expus în *Divanul*, unde el mărturisește că pentru sine „Dumnădzău schimbă și mută împărățiile” [4, p. 131] și interesant este că pe parcursul vieții acest adevăr este trăit de către autor în cea mai autentică formă.

Dimitrie Cantemir a fost pentru Țara Moldovei un deschizător de drumuri în mai multe domenii, dar, probabil, cel mai fericit drum pe care l-a deschis a fost drumul cunoașterii și căutarea înțelepciunii.

Principele Cantemir face acea legătură între tradiția țării cu toate aspectele ei și epoca luminilor, care începe încet să răsară și în Țara Moldovei. Într-o măsură oarecare, opera lui Cantemir este un răspuns la întrebarea cum vedea poporul român iluminismul, și anume ca o modalitate de a afla drumul la izvoare, la tradițiile de veacuri, la religia lui nealterată, la obiceiurile care au rădăcini și sensuri din cele mai adânci și nobile – doar așa un popor poate fi luminat.

Bibliografie:

1. Iorga Nicolae, *Originalitatea lui Dimitrie Cantemir, Conferință ținută în aula universității din Iași, Datina Românească,* Vălenii de Munte, 1935, www.digitoolbibmet.ro (accesat 04-10-2023).
2. Lemny Ștefan, *Dimitrie Cantemir: un destin românesc în luminile europene*, Iași, Editura Junimea, 2023.
3. Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Dinastia Cantemireștilor*, secolele XVII-XVIII, Știința, Chișinău, 2008.
4. Cantemir Dimitrie, *Opere*, Vol. I. București, Univers Enciclopedic, 2003.
5. Iorga Nicolae, *Practica Domnească a unui ideolog: Dimitrie Cantemir*. Memoriile Secțiunii Istorice, seria III, tom XVI // www.digitoolbibmet.ro (accesat 09-10-2023).